

- **Dødt sprog** Unionstoget ruller, den offentlige sektor er skåret ned til sokkeholderne, og arbejdsløsheden er eksploderet. Og – kunne man tilføje – klicheerne fosser ud af politikerne, journalisterne og alle os andre. Hvad gør klicheerne ved os?

DEN MISLYKKEDE OVERRASKELSE

Af Thora Bruun og Anders Due

Erik Hansen betegnede engang klicheen som ”en mislykket overraskelse”, og det mener journalisten Ole Meisner er ganske rammende. Ikke alt der bliver gentaget, er klicheer, mener journalisten: ”Nej, for vi siger jo alle sammen ’hils familien’, ’god påske’ eller ’sov godt’ til hinanden, og det har ingen ondt af, så det er ikke gentagelsen der gør det, snarere fantasiløsheden i kombination med lysten til spille kreativ.”

Efter hans opfattelse kommer klicheen sig af at kliche-fabrikanten føler en uimodståelig trang til at udtrykke sig på en original måde, men er for sjusket eller har for travlt, så det halsbrækkende forsøg på at spille påhitsom falder til jorden.

Ole Meisner kender det fra sin egen verden, Radioavisen, hvor det sker at der sniger sig et par klicheer med i nyhederne fordi journalisterne har travlt med at researche på historien. Så travlt at formidlingen af og til kommer i anden række. Han udgav i efteråret *Haderen* som handler om alle de grimme klicheer vi bør undgå.

Charlotte Jørgensen som er lektor i retorik ved Københavns Universitet har et mere situationsbestemt syn på klicheen. For hende er klicheen: ”en nedsættende betegnelse for faste vendinger, beslægtet med idiomer, de mere eller mindre døde metaforer, bevingede ord o.l.”

Mange klicheer er såkaldt døde metaforer. Det er metaforiske vendinger som efterhånden er blevet brugt så meget at man ikke længere tænker på dem som metaforer – fx ’stoleben’ der jo selvfølgelig kun er et ben i overført betydning, men som ikke længere virker som et særlig poetisk ord. Men der er mange døde metaforer som Charlotte Jørgensen ikke vil beskrive som klicheer. For eksempel vil hun ikke

uden videre kalde udtryk som ’ridser i lakken’ eller ’bred vifte’ for klicheer; det vil afhænge af sammenhængen.

”Eftersom betegnelsen kliche er et nedsættende udtryk, er virkningen per definition dårlig, og i den forstand er det et eksempel på *contradictio in adjecto* (selvmodsigelse, red.) at tale om ’gode klicheer’. Men hvilke konkrete faste vendinger der opleves som klicheer, er en anden sag. Den der bruger en kliche, synes selvfølgelig ikke selv der er tale om en sådan, og det der opleves som en kliche af nogle, virker ikke sådan på andre.”

Når først man kalder noget for en kliche, vil det altså altid være negativt, mener hun. Og det hænger måske sammen med hvordan kliche-udtryk virker på os.

IKKE BARE IRRITERENDE

”Det slappe trivialdansk trætter os. I grove tilfælde falder vi nærmest i søvn. De virker næsten som bedøvelse, anæstesi, for nu at bruge det medicinske fagudtryk. Ordbøgerne forklarer det ved manglende eller svækket evne til at opfatte sansepåvirkninger, og det er der jo ikke meget sjov ved”, siger Ole Meisner.

Så der er god grund til at gøre en indsats for at undgå flosklerne når vi taler og skriver. Vi bruger dem allesammen, og en kliche eller to tager ingen skade af – det er tætheden der er problemet:

”Det gælder både i den form hvor man bruger det samme udtryk eller de samme hurra-ord til hudløshed, og i den hvor man taler i klicheer, og hvor bonmoterne falder over hinanden. Det første er et irritationsmoment der består i en slags udhulende inflation af sproget, og det andet virker

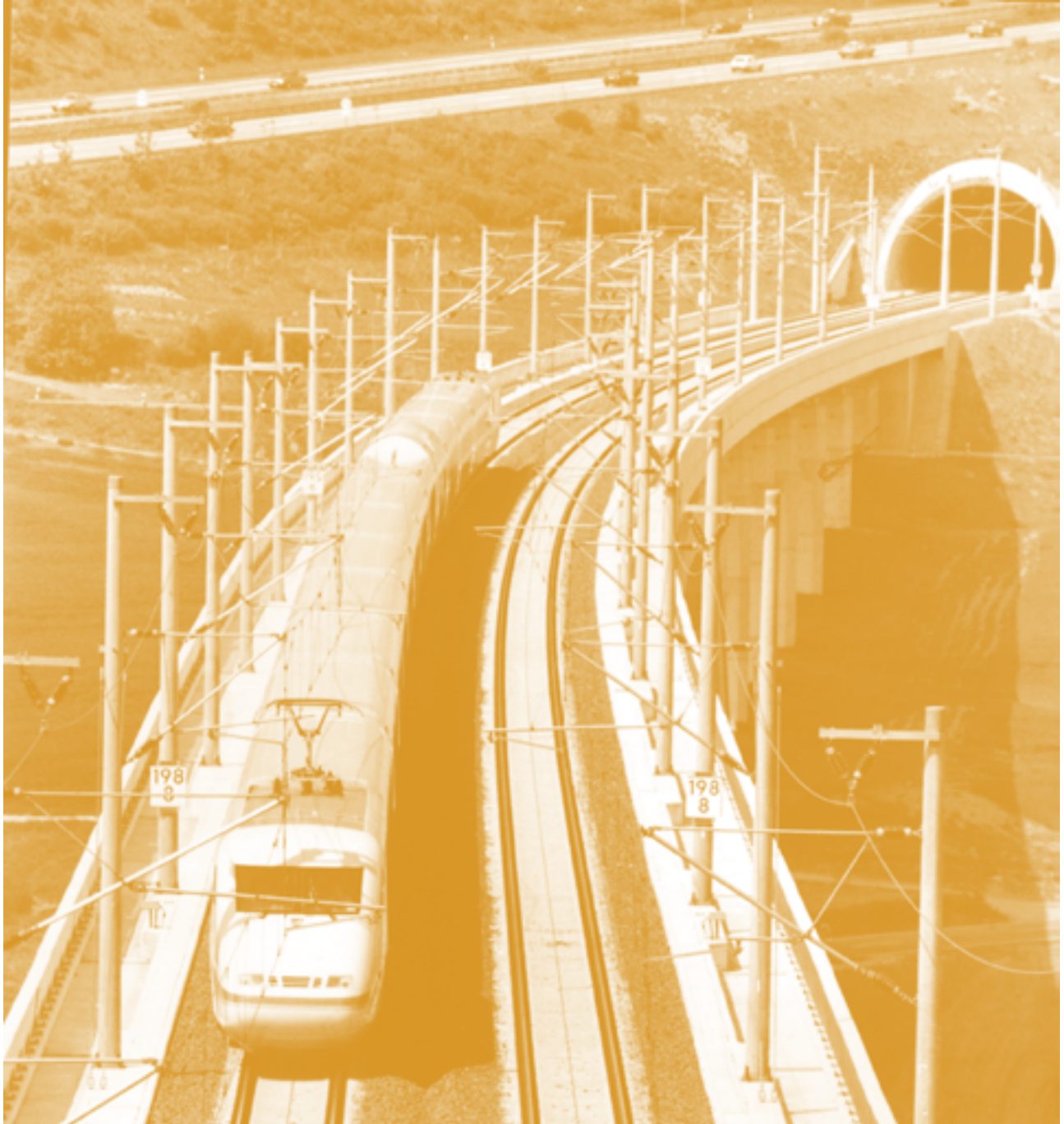

Foto: Polfoto

Unionstoget ruller - ligesom klicheerne.

KLI'CHÉ *—EN, -ER* (FR. *CLICHÉ* TRYKPLADE) METALPLADE MED INDÆTSET NEGATIV TIL BRUG VED TRYKNING AF BILLEDER; (OVERF.) FORTÆRSKET UDTRYKSMÅDE.

nedbrydende på identiteten – som om man kun kan tænke andres konventionelle tanker.”

Men klicheen har ikke kun en udhulende funktion. I det politiske liv har det socialdemokratiske folketingsmedlem Christine Antorini ofte set eksempler på at visse politikeres brug af klicheer kan være yderst effektiv over for bestemte grupper:

”De skaber stor glæde hos dem der i forvejen er helt enige i den politiske linje bag klicheen; for eksempel ’regeringens politik vil føre til en social massegrav’. Alene fordi det passer til ens forestilling om en regering man ikke kan lide. Til gengæld støder klicheer endegyldigt dem man ikke kan lide, endnu længere væk. Men jeg tror at nogle klicheer

– især de der indeholder et godt billede – påvirker tvivlere. Kan man ikke huske argumenterne, kan man huske billederne.”

Den funktion ser Gorm Harste, som er lektor i sociologi ved Aarhus Universitet, en stor fare ved:

”Et uhyggeligt eksempel er nazismens gennembrud i Tyskland hvor nazisterne fik plads til at besætte alle flosklerne om ’Volks...’; det samme ses i filmen *Hotel Rwanda* der beskriver rabiat chauvinistisk-racistiske floskler og de konsekvenser det for nylig har fået for folkemordet på Tutsier. Lars von Triers *Dogville*, hvis titel henviser til den indre svinehund, udgør også en fremragende analyse af forskydninger i floskler og viser for så vidt tabet i selv-

følelse når ens liv bestemmes af flokklere. Derfor kan det være vigtigt at gennemskue eller blot iagttage og registrere andres flokklere.”

NÅR DET SKAL GÅ LIDT HURTIGT

Klicheen er med andre ord ikke bare irriterende, den kan også være med til at bekræfte vores fordomme. Alligevel kommer vi til at bruge klicheer, og det skyldes ifølge Charlotte Jørgensen at vi automatisk efterligner hvad andre har sagt elegant:

”Vi kender også alle sammen at vi støder på et godt udtryk som vi så bruger og måske overforbruger. Et eksempel – og en af mine personlige aversioner – er udtrykket ’at træde i karakter’, et udtryk der gennem de senere år er blevet meget populært og anvendes i udvandet betydning i alle mulige sammenhænge. Jeg ved ikke om det er Kierkegaard der har opfundet det, men jeg forbinder det med noget

Henrik Dahl, sociolog:

”Jeg synes klicheer er voldsomt irriterende. De overbeviser mig om at afsenderen ikke har tænkt sig om, og de sænker min opmærksomhed. Når folk bruger dem, er det mest et spørgsmål om dårlig vane og mangel på sproglig opmærksomhed. Men for journalisters og andre professionelle kommunikatores vedkommende kan det også skyldes et for lavt ambitionsniveau. Men der findes absolut også gode klicheer – jeg synes for eksempel det er herligt når mine børn siger ”så kan du lære det” til alt muligt.”

dybt eksistentielt, og det virker både komisk og skærende i mine ører når det fx bruges af sportskommentatoren om en håndboldspiller.”

Ole Meisner mener også at travlhed spiller en stor rolle. Det er især når der ikke er meget tid til at koncentrere sig om sproglige finesser at man kommer til at lade en kliche slippe igennem. Men det kan også skyldes en almindelig mangel på opmærksomhed:

”Til en vis grad gør vi det af magelighed eller fordi vi ikke smager ordentligt på ordene, så de kommer døde ud af munden på os. Eller fordi vi vil forstærke en vending og i farten ikke kan hitte noget bedre udtryk end at ’der er fundet et massivt hul i skattelovgivningen’. Og her troede vi at massiv betød kompakt. Et massivt hul. Jamen altså!”

Christine Antorini skal til daglig slå igennem over for både vælgerne og for kollegerne på Christiansborg, og hun oplever i praksis at tidspres er en væsentlig grund til klichepræget sprog. Især fordi der sjældent er god tid at tænke sine formuleringer igennem når pressen vil have et svar.

Lars Frost, forfatter:

”Jeg prøver at være bevidst om min brug af klicheer. Jeg undgår dem ikke; jeg lader mig inspirere af dem. Klicheer kan indeholde meget opsøret erfaring og viden om sproget og om verden udenfor sproget. Det er vel det væsentligste ved klicheer. Det er fordi det er stående udtryk og kendte fraser at man kan bruge dem og misbruge dem. Det er utroligt hvor meget man kan fordreje og forvrænge en kliche uden at den bliver uigenkendelig.”

”Man skal som politiker være endnu mere opmærksom på det i lidt pressede situationer, fordi det er lettere at ty til klicheer end at gøre sig umage med en forklaring. Men når jeg skriver en artikel, laver jeg et kliche-tjek. Her er der ingen undskyldninger for at fyre en kliche af.”

Men selv om hun gør sig umage, har Christine Antorini masser af eksempler på problematiske flokklere – også fra hendes eget parti:

”Hvis jeg skal være lidt selvkritisk inden for mit eget politiske univers, er der en vifte à la: ’regeringen har skåret den offentlige sektor ned til sokkeholderne’ – selvom vi er et af de lande i verden der bruger flest penge på den offentlige sektor. Eller: ’Arbejdsløsheden er eksploderet’ – selvom der er sket en svag stigning over længere tid.”

KUN ÉN GOD KLICHE

Ikke kun i pressen og det politiske liv kæmper man med klicheen. I sit daglige arbejde som litteraturanmelder møder Lars Bukdahl hver dag platheder, flokklere og malplacerede ord i nye, danske bøger.

Den slags udløser sjældent rosende ord, men han er også meget opmærksom på anmeldernes eget sprog. Og over for RetorikMagasinet afslører han at ’en lovende debut’ er hans helt personlige yndlingshadekliche i anmeldelsessammenhæng. Den skal man nok ikke regne med at se i hans anmeldelser, men han afviser ikke at Weekendavisens læsere af og til kan støde på en kliche i hans boganmeldelser:

”Det sker når jeg falder af på den, når jeg ikke er fuldt bevidst og klart flyvende i min tale og skriven og når jeg er meget glad for en bog i en anmeldelse; ros fører lige lugt til klicheer. Hvemsomhelst og deres fætter gør det, men journalister er naturligvis slemme og dårlige kritikere og dårlige digtere og dårlige mennesker! Vi kan ikke undgå klicheer, men vi kan være bevidste om dem og sætte dem i spil og bevægelse og fornye og forvrænge og fordreje og forvræde dem målrettet, patche og parodi er options der er i orden!”

Findes der gode klicheer?

”Der fandtes en god musikgruppe i 80’erne der hed Kliché...”

Thora Bruun og Anders Due er redaktører på RetorikMagasinet.